

Henning Olsen

Tal taler ikke uden ord

Et metodeeksperiment om danske respondenters sprogsensitivitet i politologiske og sociologiske surveyundersøgelser

Artiklen indeholder delresultater fra et dansk grundforskningsprojekt om sprogforståelse og hukommelse som årsag til måleproblemer i politologiske og sociologiske surveyundersøgelser. Med fokus på spørgeskemaer som empirisk måleinstrument har artiklen voksne danskeres sprogsensitivitet og deraf følgende måleproblemer som tema. Artiklen afdækker arten og omfanget af statistisk inkongruente svar som følge af moderate sproglige transformationer og præciseringer af surveysspørgsmål. Artiklen problematiserer danske samfundsvidenskabelige surveyundersøgelses troværdighed og påviser, at respondenters svar på surveysspørgsmål er *markant sprogsensitive*. Samspillet mellem moderate transformationer af spørgsmål og af kontekster på den ene side og spørgsmåls- og kontekstsensitivitet på den anden er så altomfattende og kompleks, at målinger i danske politologiske og sociologiske surveyundersøgelser kun undtagelsesvis er uproblematisk. Det gælder navnlig episodiske spørgsmål i tid og rum samt holdningsspørgsmål. Artiklens datagrundlag er et i 1996 gennemført *split sample*-eksperiment, hvor 1.921 voksne respondenter har besvaret to versioner af samme postspørgeskema. Eksperimentets postspørgeskemaer kan erhverves ved henvendelse til forfatteren.

Får man svar, som man spørger?

Surveymetoden - stikprøvebaserede spørgeskemaundersøgelser - anvendes på mange områder i og uden for det videnskabelige samfund. I det videnskabelige samfund er navnlig politologer og sociologer brugere af metoden, der for eksempel anvendes ved gennemførelse af undersøgelser af danskeres levevilkår og politisk-organisatoriske aktiviteter. Den bruges tillige ved afdækning af politiske og andre holdninger (se for eksempel Olsen, 1995). Metodens udbredelse *in mente* er det afgørende, at surveyresultater er troværdige. Artiklen anfægter danske samfundsvidenskabelige surveyundersøgelses troværdighed og påpeger surveymetodens markante empiriske skrøbelighed.

Surveybaserede forskningsresultater beror på svar afgivet af respondenter, der er medier for tilvirkning af empiri. Tilvirkningen kræver, at respondenter løser semantisk-kognitive opgaver. De stimuli, respondenter udsættes for, er sproglige. En forudsætning for tilvirkning af empiri er derfor

spørgsmålsforståelse. Forståelse er en betingelse for, at respondenter kan genskabe - rekonstruere - en af surveyforskeren ønsket information om faktiske forhold i omverdenen, om holdninger eller om kombinationer heraf.

Med fokus på spørgeskemaer som empirisk måleinstrument har artiklen voksne danskeres sprogsensitivitet og deraf følgende måleproblemer - gyldigheds- og pålidelighedsproblemer - som tema: Får forskeren svar, som forskeren spørger? Artiklen afdækker arten og omfanget af statistisk inkongruente svar blandt voksne danskere som følge af moderate sproglige transformationer og præciseringer af surveysspørgsmål:

- Hvordan er samspillet mellem sproglige transformationer af spørgsmål og kontekster på den ene side og voksne danske respondenters semantisk-kognitive spørgsmåls- og kontekstsensitivitet på den anden?
- Er der spørgsmålstyper, hvor moderate sproglige transformationer og præciseringer i højere grad end andre fremkalder sta-

Henning Olsen

Tal taler ikke uden ord

Et metodeeksperiment om danske respondenters sprogsensitivitet i politologiske og sociologiske surveyundersøgelser

Artiklen indeholder delresultater fra et dansk grundforskningsprojekt om sprogforståelse og hukommelse som årsag til måleproblemer i politologiske og sociologiske surveyundersøgelser. Med fokus på spørgeskemaer som empirisk måleinstrument har artiklen voksne danskeres sprogsensitivitet og deraf følgende måleproblemer som tema. Artiklen afdækker arten og omfanget af statistisk inkongruente svar som følge af moderate sproglige transformationer og præciseringer af surveysspørgsmål. Artiklen problematiserer danske samfundsvidenskabelige surveyundersøgelses troværdighed og påviser, at respondenters svar på surveysspørgsmål er *markant sprogsensitive*. Samspillet mellem moderate transformationer af spørgsmål og af kontekster på den ene side og spørgsmåls- og kontekstsensitivitet på den anden er så altomfattende og kompleks, at målinger i danske politologiske og sociologiske surveyundersøgelser kun undtagelsesvis er uproblematisk. Det gælder navnlig episodiske spørgsmål i tid og rum samt holdningsspørgsmål. Artiklens datagrundlag er et i 1996 gennemført *split sample*-eksperiment, hvor 1.921 voksne respondenter har besvaret to versioner af samme postspørgeskema. Eksperimentets postspørgeskemaer kan erhverves ved henvendelse til forfatteren.

Får man svar, som man spørger?

Surveymetoden - stikprøvebaserede spørgeskemaundersøgelser - anvendes på mange områder i og uden for det videnskabelige samfund. I det videnskabelige samfund er navnlig politologer og sociologer brugere af metoden, der for eksempel anvendes ved gennemførelse af undersøgelser af danskeres levevilkår og politisk-organisatoriske aktiviteter. Den bruges tillige ved afdækning af politiske og andre holdninger (se for eksempel Olsen, 1995). Metodens udbredelse *in mente* er det afgørende, at surveyresultater er troværdige. Artiklen anfægter danske samfundsvidenskabelige surveyundersøgelses troværdighed og påpeger surveymetodens markante empiriske skrøbelighed.

Surveybaserede forskningsresultater beror på svar afgivet af respondenter, der er medier for tilvirkning af empiri. Tilvirkningen kræver, at respondenter løser semantisk-kognitive opgaver. De stimuli, respondenter udsættes for, er sproglige. En forudsætning for tilvirkning af empiri er derfor

spørgsmålsforståelse. Forståelse er en betingelse for, at respondenter kan genskabe - rekonstruere - en af surveyforskeren ønsket information om faktiske forhold i omverdenen, om holdninger eller om kombinationer heraf.

Med fokus på spørgeskemaer som empirisk måleinstrument har artiklen voksne danskeres sprogsensitivitet og deraf følgende måleproblemer - gyldigheds- og pålidelighedsproblemer - som tema: Får forskeren svar, som forskeren spørger? Artiklen afdækker arten og omfanget af statistisk inkongruente svar blandt voksne danskere som følge af moderate sproglige transformationer og præciseringer af surveysspørgsmål:

- Hvordan er samspillet mellem sproglige transformationer af spørgsmål og kontekster på den ene side og voksne danske respondenters semantisk-kognitive spørgsmåls- og kontekstsensitivitet på den anden?
- Er der spørgsmålstyper, hvor moderate sproglige transformationer og præciseringer i højere grad end andre fremkalder sta-

tistisk inkongruente svar?

- Er der voksne danske respondenter, som i højere grad end andre er semantisk-kognitivt sensitive over for moderate sproglige transformationer af spørgsmål?
- Hvorledes kan de afdækkede svarinkongruenser fortolkes?

Et dansk split sample-eksperiment

Artiklens empiriske grundlag er et af Socialforskningsinstituttet i 1996 gennemført split sample-eksperiment, hvor omtrent 2.000 respondenter har besvaret to versioner af samme postspørgeskema (se tilsvarende for eksempel hos Bradburn og Sudman, 1989; Converse og Presser, 1986; Fienberg og Tanur, 1989; Hippler og Schwarz, 1986; Tourangeau og Rasinski, 1988). Eksperimentets population er danske statsborgere i alderen 20-79 år, født og bosiddende i Danmark. Der er fra populationen udtrukket to stikprøver omfattende 1.514 og 1.512 personer. Udrækningen er gennemført ved ikke-stratificeret stokastisk udvælgelse.

Med sigte på eliminering af interviewer-effekter er eksperimentet gennemført ved brug af postspørgeskemaer (om interviewer-effekter, se for eksempel Groves, 1989). Der er udarbejdet to versioner af samme spørgeskema. Med enkelte undtagelser indeholder version A spørgsmål der tidligere er anvendt i danske politologiske og sociologiske surveys. Ved udarbejdelsen af version B er erfaringerne fra grundforskningsprojektets kvalitative fase inddraget.¹ Spørgsmålene i B-versionen er transformeret på én eller flere måder: substitution af enkeltord, grammatisk-semantiske spørgsmålsændringer, ændring af svarkategorier, tilføjelse af *probes* (sproglige vink i forlængelse af spørgsmål) og/eller manipulation af konteksten.

Som eksempel på substitution af enkeltord kan nævnes: "Mener De, at foreninger og partier, der udbreder racediskriminerende

(racistiske) synspunkter, bør være tilladt i Danmark?", hvor *tilladt* ændres til *forbudt* i B-versionen. Et eksempel på grammatisk-semantiske ændringer er: "Hvor mange gange har De inden for de sidste 5 år skrevet under på underskriftindsamlinger eller deltaget i en offentlig demonstration?", der ændres til: "Hvor mange gange har De inden for de sidste 5 år skrevet under på politiske og andre underskriftindsamlinger eller været med i en offentlig, udendørs politisk eller anden demonstration?" Ændring af svarkategorier kan eksemplificeres ved et spørgsmål om, hvorvidt respondenter har gjort noget for at opnå en bedre behandling af sundhedsvæsenet. I A-versionen er svarmulighederne *ja/nej*, mens der i B-versionen nævnes mulige initiativer, for eksempel klager. Et spørgsmål om deltagelse i politiske møder eksemplificerer anvendelse af *probes*, idet der i B-versionen tilføjes: for eksempel vælgermøde, partimøde, kommunalpolitisk møde, fagforeningspolitisk møde etc. Endelig er et spørgsmål om familiens situation nu sammenlignet med for et år siden illustrativt for kontekstuelle ændringer. I A-versionen er det forudgående spørgsmål: "Hvis De ser på den politik, den nuværende regering har ført, hvordan har den så påvirket den økonomiske situation for Dem og Deres familie?" Det sidste spørgsmål findes ikke i B-versionen.

I foråret 1996 indkom der besvarelser fra i alt 1.921 respondenter (63 pct. af de to bruttostikprøver). Opnåelsesprocenten er lidt højere i A- end i B-stikprøven. Det relativt store bortfald er dog ikke truende for eksperimentet, da korrespondens mellem A- og B-respondenterne er vigtigere end populationsrepræsentativitet. Den gennemførte repræsentativitetsanalyse viser, at der kan abstraheres fra bortfald og bortfaldsskævheder. De to *split* sample-datasæt er således brugbare ved gennemførelse af eksperimentets analyser.

I hvert spørgeskema er der 102 spørgsmål, der virker som eksperimentelle variabler. Der er gennemført variabelrekodninger, som skaber kategoriel overensstemmelse de to versioner imellem. De 102 eksperimentelle variabler er afsat for afdækning af sprogsensitivitetens omfang. Når en til en given teststørrelse svarende P-værdi er 0,05 eller derunder, er der generel svarinkongruens mellem A- og B-versionen. Ved generel svarinkongruens forstås, at A- og B-korresponderende randfordelinger, gennemsnit eller medianer er signifikant forskellige.

Enkelte spørgsmål er identiske (køn, alder, skoleuddannelse, erhvervsuddannelse og aktuell hovedbeskæftigelse). Oplysninger herom - tillige med oplysninger om geografisk placering og urbaniseringsgrad - fungerer som baggrundsvariabler. En betingelse for, at disse variabler kan virke som baggrundsvariabler, er, at de empiriske udfald er statistisk ens de to nettostikprøver imellem. Det er ved statistiske test godtgjort, at dette er tilfældet.

Danskere er markant sprogsensitive

Eksperimentet underbygger, at danskeres svar på surveysspørgsmål er udtalt sprogsensitive. Spørgsmålstransformationerne fremkalder markant hyppigere inkongruente end kongruente svar og svarfordelinger. Det gælder navnlig faktisk-episodiske spørgsmål og holdningsspørgsmål (faktuel-episodiske spørgsmål angår tids- og rumspecifikke hændelser, for eksempel: "Hvor mange gange har De været sammen med Deres venner inden for den sidste måned?"). Inkongruenser forekommer også ofte, når faktisk-generelle spørgsmål og kombinationsspørgsmål besvares (faktuel-generelle spørgsmål overskrider det tidligt-rumligt specifikke, for eksempel: "Hvor ofte er De normalt sammen med Deres familie?", mens kombinationsspørgsmål omhandler konglo-

merater af faktualiteter og holdninger, for eksempel: "Er der forholdsvis gode karrieremuligheder for folk i Deres faggruppe?"). Analysen peger på, at respondenters sprogsensitivitet ofte bevirker markante gyldigheds- og/eller pålidelighedsproblemer.

Hvis generelle inkongruenser mellem A- og B-versionen er statistisk signifikante uden at være empirisk markante, er der risiko for, at respondenters sprogsensitivitet overestimeres. På den anden side kan generelle inkongruenser tilsløre specifikke inkongruenser i subgrupper, for eksempel blandt kvinder eller arbejdere. Den mulige overestimering af sprogsensitiviteten handler om, hvorvidt forskelle mellem fordelinger henholdsvis gennemsnit - signifikante forskelle til trods - er så beskedne, at de ikke ændrer tendenser afgørende.

Når der sondres mellem markante generelle ($P < 0,005$) og andre generelle inkongruenser ($P = 0,01-0,05$), er sprogsensitivitetens virkninger mindre dramatiske, men dog betydelige. Omtrent halvdelen af spørgsmålene fremkalder markant forskellige svar, mens hvert fjerde spørgsmål udløser ikke-markante inkongruenser (se tabel 1). Opgjort således er svar på holdningsspørgsmål mest sprogsensitive, mens svar på episodiske spørgsmål er mindst sensitive. Den moderate andel af markante svarforskelle blandt episodiske spørgsmål beror på, at de fleste spørgsmål af den type er forholdstalsvariabler, der også muliggør test af forskelle mellem gennemsnit og mellem medianer. Hvis der udelukkende fokuseres på P-værdier knyttet til chit-test af fordelinger, er svar på holdningsspørgsmål og episodiske spørgsmål mest sprogsensitive.

Inkongruenseksempler

I det følgende fremhæves eksempler på spørgsmål, hvor svar er markant inkon-

gruente. *Episodiske spørgsmål* med markant forskellige svar angår for eksempel indikatorer på kulturelle vaner, sundhedsadfærd og politisk adfærd. Med hensyn til kulturelle vaner er den gennemsnitlige teater- og koncertfrekvens dobbelt så stor i B-versionen som i A-versionen.² I B-versionen har 20 procentpoint flere set TV over 14 gange inden for de sidste 14 dage.³ Hvad sundhedsadfærd angår, er hyppigheden af lægebesøg markant større i B-versionen,⁴ mens væsentlig færre i denne version selv har gjort noget for at opnå en bedre behandling.⁵ Markant inkongruente indikatorer på politisk adfærd er deltagelse i politiske møder og demonstrationer. I B-versionen har 18 procentpoint flere deltaget i et politisk møde,⁶ og markant flere har inden for de seneste fem år deltaget i en demonstration.⁷

Markant inkongruente svar på *faktuelt-generelle spørgsmål* ses for eksempel vedrørende spørgsmål om skolegang og arbejde, om indkomst, om læsning af skønlitteratur samt om deltagelse i politiske diskussioner. I B-versionen har 8 procentpoint færre gået på samme skole i løbet af deres skolegang.⁸ I samme version er uddannelsesvarigheden siden afsluttet skole-

uddannelse længere, mens varigheden af erhvervsarbejde er kortere.⁹ Hvad den normale ugentlige arbejdstid angår, er der i B-versionen 13 procentpoint flere med en arbejdstid på 40 timer og derover.¹⁰ Med hensyn til personlig bruttoindkomst (1995) er den 45.000 kr. mindre i B-versionen i gennemsnit.¹¹ I B-versionen er der flest, som læser skønlitteratur¹² (11 procentpoint) og et tilsvarende antal procentpoint flere, som ofte diskuterer politik med familie, venner og/eller kolleger.¹³

Besvarelse af holdningsspørgsmål påvirkes i usædvanlig høj grad af moderate transformationer af spørgsmål. Det gælder for eksempel spørgsmål om det offentlige sundhedsvæsen, om andre politiske temaer, om opnåelse af høj social position og om egenskaber, som børn bør lære af deres forældre. Hvad holdninger til sundhedsvæsenet angår, er flest *meget tilfredse* i B-versionen (9 procentpoint).¹⁴ I B-versionen mener 20 procentpoint flere at have *gode/meget gode* muligheder for at påvirke sundhedsvæsenet,¹⁵ og 12 procentpoint flere er *helt enige* i, at det offentlige sundhedssystem bør udbygges eller forbedres.¹⁶

Med hensyn til andre politiske temaer er der færre i B-versionen, som mener at tage

Tabell 1. Grader af svarinkongruens mellem A- og B-version (P-værdier). Procentuel fordeling af spørgsmål.

Spørgsmålstyper:	Markant generel inkongruens	Generel inkongruens	Ingen inkongruens	I alt spørgsmål	Antal
Faktuelt-episodisk	25	58	17	100	24
Faktuelt-generelt	42	13	46	101	24
Holdning	61	19	19	99	36
Kombination	50	11	39	100	18
I alt	46	25	28	99	102

Note: *Markant generel inkongruens*: Alle relevante P-værdier (chi-test, t-test og median-test) er 0,00 eller derunder. *Generel inkongruens*: Mindst én relevant P-værdi er større end 0,00.

hensyn til en retfærdig fordeling i samfundet, når de stemmer ved folketingsvalg¹⁷ (13 procentpoint). I samme version er der dobbelt så mange, som er utilfredse med den måde, det danske demokrati fungerer på.¹⁸ I B-versionen er der færre, som er *enige* i, at folkepensionen bør forbedres eller være højere¹⁹ (8 procentpoint). I samme version er 12 procentpoint flere *helt uenige* i, at der skal være flere kulturelle tilbud,²⁰ og 15 procentpoint flere *helt uenige* i, at den offentlige børnepasning bør forringes eller forminskes.²¹ Videre er der i B-versionen 8 procentpoint flere, som er *helt* eller *delvis enige* i, at skatterne er for høje.²² Endelig vil flere hellere undlade at forbyde end tillade foreninger og partier, der udbreder race-diskriminerende synspunkter²³ (31 versus 20 pct.), og flere vil hellere forbedre de dårligst stillede situation end at yde mere hjælp til dem.²⁴

Også med hensyn til opfattelsen af, hvordan man opnår en høj social position i samfundet, er der markante inkongruenser.²⁵ I B-versionen er der flere, som mener, at gode albuer *ikke er vigtige* (16 procentpoint), og færre med den opfattelse, at flid er *meget vigtig* for en høj social position (10 procentpoint). Egenskaber, børn bør opmuntres til at lære, er der heller ikke enighed om.²⁶ I B-versionen peger færre på selvstændighed (16 procentpoint) og tolerance (9 procentpoint), mens markant flere nævner sparsommelighed (14 procentpoint) og hensyntagen til andre (16 procentpoint).

Endelig fremkalder også mange *kombinationsspørgsmål* markante inkongruenser, for eksempel spørgsmål om arbejdsforhold, helbred og interesse for billedkunst. Med hensyn til arbejdsforhold er der i B-versionen færre, som oplever, at deres arbejde værdsættes eller påskønnes *i høj grad*²⁷ (15 procentpoint). Markant færre har i samme version den opfattelse, at det er nødvendigt at arbejde meget hurtigt eller meget kon-

centreret, ligesom væsentlig færre mener at skulle tage arbejdsinitiativer.²⁸ Med hensyn til helbredsspørgsmål er der flest i B-versionen (6 procentpoint), som *altid/for det meste* føler sig friske/stærke nok til at gøre, hvad de har lyst til.²⁹ I samme version er der markant flere, som *sjældent* eller *aldrig* føler sig stressede/anspændte³⁰ (14 procentpoint). Endelig er der i B-versionen markant færre, som er interesseret i eller optaget af billedkunst³¹ (12 procentpoint).

Specifikke inkongruenser

Da en tredjedel af de spørgsmål, der udløser signifikante inkongruenser, fremkalder ikke-markante inkongruenser, overestimeres sprogsensitivitetens omfang tilsyneladende. Der er dog en modvirkende faktor, hvis effekt er sprogsensitivitetens samlede underestimering. Den modvirkende faktor er specifikke inkongruenser i subgrupper med hensyn til køn, alder, skole- og erhvervsuddannelse, aktuel hovedbeskæftigelse, geografisk placering og urbaniseringsgrad. Fravær af generel svarinkongruens kan skjule forekomst af svarforskelle, når fokus er på subgrupper.

Ved specifik svarinkongruens i subgrupper forstås spørgsmål, der trods fravær af generel inkongruens udløser inkongruente svar i subgrupper A- og B-versionen imellem. De 102 eksperimentelle variabler er chi-testet for svarkongruens i 33 subgrupper med hensyn til køn, alder, skole- og erhvervsuddannelse, aktuel hovedbeskæftigelse, geografisk placering og urbanisering. Hermed underbygges den med respondents besvarelse af surveysspørgsmål markante sprogsensitivitet yderligere: Med fire undtagelser udløser alle eksperimentelle spørgsmål generelt eller specifikt forskellige svarfordelinger (se tabel 2)

Sammenfattende underbygger analysen, at voksne danske respondents svar på

surveyspørgsmål er markant sprogsensitive. Samspelet mellem moderate transformationer af spørgsmål eller af kontekster på den ene side og spørgsmåls- og kontekstsensitivitet på den anden er så altomfattende kompleks, at målinger i danske politologiske og sociologiske surveyundersøgelser kun undtagelsesvis kan hævdes ikke at være mangelfulde. Navnlig målinger af holdninger og af episodiske faktualiteter i tid og rum udløser markante gyldigheds- og/eller pålidelighedsproblemer. Problemerne beror på, at det ikke kun er holdninger og hændelser *per se*, der måles, men tillige respondenternes sprogsforståelse.

Når baggrundsvARIABLENE inddrages med sigte på lokalisering af voksne danskere, der er mere sensitive over for sproglige transformationer end andre, underbygges eksperimentet, at sprogsensitivitet er et udbredt fænomen uanset køn, alder, uddannelse, hovedbeskæftigelse, geografisk placering eller urbaniseringsgrad. Eksperimentet peger dog på, at kvinder i højere grad end mænd er sensitive for transformationer og præciseringer af surveyspørgsmål. Kvindernes større sprogsensitivitet angår navnlig holdningsspørgsmål, herunder spørgs-

mål om omsorg over for mennesker og naturen, for eksempel sundhedsvæsen, hjælp til dårligt stillede, forureningsproblemer og naturfredning.

Derimod er højtuddannede ikke mindre sprogsensitive end andre danskere - snarere tværtimod (se for eksempel Larsen og Hermann, 1977). Der afdækkes heller ikke signifikante sensitivitetsforskelle med hensyn til beskæftigelsesmæssig stilling. Endelig påpeges forskelle i sprogsensitivitet med hensyn til danskeres geografiske placering. Den afdækkede mangfoldighed underbygger en hypotese om, at nord- og vestjyder er mere sprogsensitive end andre danskere.

Fortolkninger af sprogsensitivitet

Fem parametre - substitution af enkeltord, grammatisk-semantiske spørgsmålstransformationer, transformationer af svar-kategorier og af *probes* samt kontekstuelle ændringer - bidrager til inkongruensenes forklaring. Undertiden er blot én parameter forklarende, men oftest kombinationer heraf (se tilsvarende for eksempel hos Tanur, 1987; 1992). Mens nogle spørgsmålsændringer er rent semantiske, retter an-

Tabel 2. Generel og specifik svarinkongruens mellem A- og B-version. Procentuel fordeling af spørgsmål.

Spørgsmålstyper:	Generel inkongruens	Specifik inkongruens	Ingen inkongruens	I alt	Antal spørgsmål
Faktuelt-episodisk	83	17	-	100	24
Faktuelt-generelt	54	38	8	100	24
Holdning	81	17	3	101	36
Kombination	61	33	6	100	18
I alt	71	26	4	101	102

Note: I tabellen angår *generel inkongruens* fordelingsinkongruens, dvs. gennemsnit og median eksklusive. *Specifik inkongruens* omfatter statistisk signifikant inkongruens i én eller flere subgrupper med hensyn til køn, alder, skole- og erhvervsuddannelse, hovedbeskæftigelse, geografisk placering og/eller urbanisering (5 pct. signifikansniveau). I tilfælde, hvor forudsætningerne for chi-test er anfægtelige, er det pågældende spørgsmål af forsigtighedsgrunde placeret som *ingen inkongruens*.

dre ændringer sig mod kognitive processer i videre forstand. De semantiske ændringer i B-versionen sigter mod påvirkning af ords semantiske felter og af tomme pladser i spørgsmål (se nedenfor). Andre B-ændringer angår primært respondenters genskabelse af informationer. Kontekstuelle ændringer er semantisk-kognitivt tværgående.

Begrebet semantisk felt angår enkeltords betydningsvidde: Ord har semantiske felter af varierende vidde. Nogle gange er det semantiske felt snævert (for eksempel *TV-apparat*), andre gange bredere (for eksempel *frihed*). Ords semantiske felter kan rangordnes ordinalt, så det afspejles, om et ords semantiske felt er større end et andet ords - uden at ords semantiske felter og relationen mellem dem i øvrigt kan måles kvantitativt.

Mens semantiske felter angår enkeltord, angår begrebet tom plads grammatisk-semantiske spørgsmålshelheders betydningsvidde. Spørgsmål har større eller mindre kerner af invariabel betydning, men forskellige betydningsudfald desuagtet. På grundlag af spørgsmålets ordlyd, af konteksten og ved fortolkning udfylder modtageren - respondenten - tomme pladser. En tom plads er en uudtrykt, ubestemt relation mellem to eller flere spørgsmålelementer. Ubestemtheden skaber spillerum for respondentens *reception* - modtagelse - af spørgsmålet. Tomme pladser findes navnlig, hvor respondenten oplever semantiske sammenstød, uforenelighed eller manglende konsistens spørgsmålelementer imellem.

Enkeltords betydningsvidde

De med spørgestandardisering forbundne måleproblemer tydeliggøres først med fokus på semantiske felter. Ord, der indgår i spørgsmål, har større eller mindre semantiske felter (uens betydning for forskellige respondenter). Men når ét eller få ord ændres, forklares eller eksemplificeres og frem-

kalder forskellige svar i A- og B-versionen, peges der på et centralt surveymetodologisk måleproblem. I overensstemmelse med anden grundforskning fremkalder også små ændringer af danske spørgsmål - navnlig af episodiske spørgsmål og holdnings-spørgsmål - signifikante inkongruenser (se for eksempel Alwin, 1991; Belson, 1968; 1981; Hippler et al., 1987; Kalton og Schuman, 1982; Schwarz et al., 1991).

Forskellige svar beror på, at substantiver og verber såvel som ord fra andre ordklasser ikke forstås ens. Ord kan have moderate semantiske felter (få betydningsudfald), men har ofte voluminøse (mange). Fra episodiske spørgsmål, der udløser markante inkongruenser, kan nævnes demonstration, koncert og teater. Når substantiverne uddybes i efterfølgende *probes*, er effekten markante inkongruenser. Eksempler hidrørende fra faktuel-generelle spørgsmål er *arbejde*, *politik*, *skolegang* og *uddannelse*, hvis semantiske præcisering i B-versionen udløser markante inkongruenser.

Fra holdningsspørgsmål kan *afhjælpe/løse*, *formindske/begrænse*, *tillade/forbyde* og *udbygge/forbedre* nævnes. Endelig er *interesseret/optaget*, *stresset/anspændt* og *værdsætte/påskønne* eksempler fra kombinationsspørgsmål. Kvantificerende adverbier - for eksempel *ofte* og *sjældent* - bevirker særlige måleproblemer. Problemerne skyldes, at kvantifikatorerne har voluminøse semantiske felter. Der er for eksempel betragtelige sammenfald mellem forståelsen af *ofte* og *sjældent* (se tabel 3). Voksne, der tilkendegiver *ofte* at læse skønlitteratur, læser ikke nødvendigvis flere bøger end voksne, der læser *af og til*, ligesom voksne, der læser *af og til*, ikke nødvendigvis læser flere bøger end voksne, der kun *sjældent* læser skønlitteratur.

Hvad sammenhængen mellem ords konnotationer (associative kulturelt eller per-

sonligt begrundede bibetydninger) og måleproblemer angår, er det fra USA kendte tillade/forbyde-eksperiment illustrativt. Da færre respondenter vil forbyde end ikke-tillade racediskriminerende foreninger og partier, er der ikke semantisk komplementaritet de to verber imellem (se tabel 4). Fremhæves skal også *graviditetsafbrydelse* versus *fosterfordrivelse*. Navnlig unge konnoterer negativt til fosterfordrivelse, der bevirker mere kritiske holdninger til fri abort. Endelig tydeliggør *udbygge* versus *forbedre* sammenhængen mellem til enkeltord knyttede konnotationer og empiriske måleproblemer.

Hvis substitution af enkeltord ikke er mulig, kommer ordforklaringer eller -eksemplificeringer på tale. De kan gennemføres ved korrektion af selve spørgsmålet eller ved en kompletterende *probe*, hvis sigte er præcisering eller reduktion af ordets semantiske felt. Grundet semantiske felter udløser *probe*-præciseringer ofte inkongruente svar, for eksempel når *initiativ*, *koncert*, *politik*, *skolegang* og *teater* forklares eller eksemplificeres.

Spørgsmåls betydningsvidde

Ords semantiske felter påvirker antallet af tomme pladser i spørgsmål (spørgsmålshelheders betydningsvidde), men også

grammatisk-semantiske transformationer, *probes* og svarkategorier har receptions-virkninger. Med hensyn til grammatisk-semantiske transformationer er her nogle eksempler på receptionsreduktion. Angående episodiske spørgsmål udløser *været hos lægen* mere end én reception, men når *hos* og *læge* præciseres, er facit færre betydningsudfald. Når det i B-versionen tydeliggøres, at *sygehusindlæggelse* ikke nødvendigvis er forbundet med sygdomsbehandling, reduceres receptions mulighederne også.

Undertiden reducerer blot ét ekstra ord antallet af tomme pladser. Det gælder for eksempel i spørgsmålet om *alder ved flytning hjemmefra*. Når *varig* tilføjes, ekskluderes midlertidige fraflytninger. Hvad andre spørgsmålstyper angår, er der tilsvarende eksempler, hvoraf ét skal nævnes. Når den *normale arbejdstid* søges afdækket, har spørgsmålet mange tomme pladser, men ved at erstatte *normal* med *faktisk* og tilføje *overarbejde* reduceres den receptionelle mangfoldighed.

Også *probes* kan præcisere antallet af mulige receptioner. Et episodisk eksempel: Når det nævnes, at *offentlig udendørs politisk eller anden demonstration* også kan være optog, aktioner og 1. maj-møder, genskaber nogle respondenter informationer om

Tabel 3. Skønlitterære læsevaner sammenholdt med antal læste bøger inden for de sidste 12 måneder (B-version).

Læser:	Gennemsnit	Median	Nedre kvartil	Øvre kvartil	Mindste antal	Største antal
Ofte	31	20	10	31	0	450
Af og til	8	6	3	10	0	150
Sjældent	3	2	1	4	0	49

Note: Tabellens forspalte: "Læser De romaner, novellesamlinger, eventyrsamlinger eller digtsamlinger (skønlitteratur)?" (svarkategorier: ofte, af og til, sjældent, aldrig). Tabellens hovede: "Hvor mange romaner, novellesamlinger, eventyrsamlinger og digtsamlinger har De læst inden for de sidste 12 måneder?" (svarkategori: antal).

demonstrationer, som *proben* bidrager til at udløse. Et faktiskt-generelt eksempel er *motion og sport*: Når en *probe* påpeger, at kropslige aktiviteter ikke nødvendigvis foregår i organisatorisk regi, er der flere respondenter, som motionerer eller dyrker sport. Endelig har også til holdningsspørgsmål knyttede *probes* receptionelle virkninger. Det ses for eksempel ved afdækningen af stemmemotivet *hensyn til en retfærdig fordeling i samfundet*, hvor en *probe* bidrager til reduktion af mulige receptioner.

Endelig påvirker også svarkategorier antallet af tomme pladser i spørgsmål. Hvis svarkategorier skal reducere antallet af mulige betydningsudfald, må kategoriene begrænse det receptionelle udfaldsrum. Spørgsmålet om *selv at have gjort noget for at opnå en bedre behandling* er illustrativt: I sagens natur bidrager A-versionens ja/nej-kategorier ikke til reduktion af tomme pladser, hvorimod B-kategoriene præciserer *at gøre noget*, for eksempel klager og behandlingsforslag.

Kognitive aflastninger

De *svarvilkår*, respondenterne tilbydes, påvirker mulighederne for genskabelse af informationer. Kognitive *aflastninger* er ofte semantiske: Jo mindre betydningskon-

struktion, der overlades til respondenterne, desto større er sandsynligheden for uproblematisk genskabelse. Derfor er begrænsning af ords semantiske felter og reduktion af tomme pladser i spørgsmål vigtige kognitive aflastninger. Det gælder alle spørgsmålstyper, men navnlig episodiske spørgsmål. Aflastningerne kan gennemføres ved grammatisk-semantiske præciseringer af spørgsmål, via *probes* eller ved semantisk præciserende svarkategorier.

Det er tillige kognitiv aflastning sprogligt at tilpasse spørgsmålskelheden til arten af den hukommelse, der ønskes aktiveret. Hvis et spørgsmål kræver aktivering af episodisk hukommelse, kan formuleringer medvirke hertil (episodisk hukommelse er tidslig/rumlig hukommelse). Med sigte på forebyggelse af måleproblemer bør episodiske spørgsmål besvares ved aktivering af episodisk hukommelse og generelle spørgsmål ved aktivering af generel hukommelse. Episodisk spørgesprog kan modvirke den kognitive forrang, som ikke-episodisk hukommelse har. Mange episodiske spørgsmål er i B-versionen formuleret episodisk og medvirker til inkongruenser A- og B-versionen imellem. For eksempel sigter B-versionens spørgsmål om teaterforestillinger, koncerter, lægebesøg, sociale kontak-

Tabel 4. Holdninger til foreninger og partier med racediskriminerende synspunkter.

	A-version Mænd	B-version Mænd	A-version Kvinder	B-version Kvinder
Tilladt/ikke forbudt	23	39	18	24
Ikke tilladt/forbudt	65	52	67	59
Ved ikke	12	10	15	17
I alt	100	101	100	100
N	467	435	496	484

Note: A-version: "Mener De, at foreninger og partier, der udbreder racediskriminerende (racistiske) synspunkter, bør være tilladt i Danmark?" (svarkategorier: ja, nej, ved ikke). B-version: "Mener De, at foreninger og partier, der udbreder racediskriminerende (racistiske) synspunkter, bør være forbudt i Danmark?" (samme svarkategorier som A-version). $P \delta = 0,000$; $P \varphi = 0,025$.

ter og TV-kigning mod at opnå adgang til og at aktivere episodisk hukommelse. B-spørgsmålet om sociale kontakter, der indledes med "Hvis De tænker de sidste 30 dage igennem én for én.", er et incitament til genskabelse af informationer om faktiske hændelser.

Også *probes* kan bidrage til respondentens aktivering af relevant hukommelse. Det gælder for eksempel i spørgsmålet om TV-kigning, hvor respondenterne opfordres til at genskabe det faktiske antal TV-kigninger i en periode. Et tilsvarende eksempel er spørgsmålet om tandlægebesøg, hvor en *probe* tilskynder respondenterne til at modvirke aktivering af kognitive drejebøger (kognitive skemaer om regelbundne begivenhedsforløb). Et sidste eksempel angår stemmeafgivelse ved folketingsvalg: Når respondenterne opfordres til at tænke over, hvorvidt der er noget særligt, pågældende kan huske ved de to sidste valgdatoer, øges sandsynligheden for episodisk genskabelse.

Omvendt bør ikke-episodiske spørgsmål formuleres sprogligt med sigte på aktivering af generel hukommelse, men grundet den generelle hukommelses kognitive forrang er formuleringsproblemet mindre med hensyn til faktiskt-generelle spørgsmål, holdningsspørgsmål og kombinations-spørgsmål. Når der for eksempel spørges om *normal* hyppighed af samvær med venner i en ikke nærmere angivet periode, er risikoen for aktivering af episodisk hukommelse mindre end risikoen for aktivering af generel hukommelse ved besvarelse af et spørgsmål om *antal samvær* med venner inden for den sidste måned.

Kognitive belastninger

Når surveyspørgsmål stiller omfattende genskabelseskrav, udsættes respondenterne for kognitive belastninger. Ikke alle respondenter minimerer de kognitive "svaromkostninger", men nogle respondenter kapitulerer via *satisficing*-strategier (se for

eksempel Groves, 1989; Krosnick, 1991; Krosnick og Alwin, 1987). Kognitiv magelighed - tilfældige informationer såsom "gæt" eller "slag på tasken" - forekommer oftest ved besvarelse af holdningsspørgsmål, men risikoen er også stor, hvad episodiske spørgsmål angår. For eksempel afdækker respondenternes svar på spørgsmålet om deltagelse i politiske møder, at spørgsmålet udløser kognitiv magelighed. Når hver fjerde B-respondent, der tilbydes svarkategorierne *er ikke sikker* og *kan ikke huske*, ikke husker, om de har været til et møde, har mange A-respondenter afgivet kognitivt magelige svar.

Blandt holdningsspørgsmål, der udløser kognitiv magelighed, er svarene på spørgsmålet om *Landsforeningen af Arbejdsløse i Danmark* (fiktiv) illustrativ for *satisficing*. Mens næsten alle A-respondenter, der ikke tilbydes *kender ikke foreningen* og *har ingen mening om foreningen*, mener, at foreningen findes, gælder det to femtedele af B-respondenterne (se tabel 5). Det store bortfald i B-versionen ($N\delta = 87$; $N\varphi = 74$) skyldes de i denne version tilføjede svarkategorier. Da også danske respondenter således gerne udtrykker holdninger til fiktive fænomener, peger eksemplet på, at svarkategorier som *kender ikke* eller *har ingen mening* ikke garanterer korrekte målinger, men dog reducerer måleproblemets omfang (se tilsvarende for eksempel hos Schuman og Presser, 1981).

Med sigte på reduktion af måleproblemer ved besvarelse af holdningsspørgsmål er svarkategorier af typen *kender ikke*, *ved ikke* og *har ingen mening* ofte nødvendige (se for eksempel Bradburn og Sudman, 1989; Hippler et al., 1987; Jabine et al., 1984; Schuman og Presser, 1981). Opfattelsen understøttes af svar på andre holdningsspørgsmål. Når respondenter artikulere holdninger til Danmarks Naturfredningsforening og

Greenpeace og i B-versionen tilbydes kender *ikke* og *ingen mening*, er facit generelt inkongruente svar og kognitivt mangelige respondenter. Udelukkelsen af respondenter, der erkender, at de ikke har kendskab til eller ikke har nogen mening om foreningerne, ændrer danskernes generelle holdning til de to foreninger i mere positiv retning.

Konteksteffekter

Også konteksteffekter, der forekommer, fordi konteksten fungerer som en mental ramme, respondenter gør brug af, bidrager til forklaring af svarforskelle A- og B-versionen imellem. Effekterne knytter sig alene til tematisk sammenhængende spørgeforløb eller til såkaldte registreffekter i enkeltspørgsmål. Hvad konteksteffekter grundet overførsel mellem spørgsmål i tematisk sammenhængende spørgeforløb angår, peger fortolkningerne på såvel genuint semantiske som semantisk-kognitive overførsler.

Eksperimentet peger på definitionseffekter (betydningsoverførsel) i tilknytning til et par episodiske spørgsmål. Det

ene drejer sig om at have gjort noget for at opnå en bedre behandling. A-versionen forstås undertiden som omhandlende egenbehandling, mens B-konteksten modvirker den forståelse. Såfremt forskerens spørgeintention er behandling i sundhedsvæsenets regi, bevirker B-konteksten positive definitionseffekter (færre måleproblemer). Også placeringen af spørgsmålet om deltagelse i politiske møder kan udløse definitionseffekter. Forståelsen af A-spørgsmålet påvirkes af det foregående spørgsmål om stemmeafgivning ved folketingsvalg, mens en tilsvarende kontekstuel indsnævring af politisk møde er umulig i B-versionen.

Hvad holdningsspørgsmål angår, peges der for eksempel på definitionseffekter i tilknytning til spørgsmålet om tilfredshed med sundhedsvæsenet. Nogle A-respondenter indtænker kun sygehuse, når de svarer, hvilket skyldes det forudgående spørgsmål om indlæggelse på sygehus. Da forskerens spørgeintention retter sig mod det offentlige sundhedsvæsen som helhed, giver B-konteksten anledning til positive defi-

Tabel 5. Holdninger til Landsforeningen af Arbejdsløse i Danmark (fiktiv).

	A-version Mænd	B-version Mænd	A-version Kvinder	B-version Kvinder
Tallet 1 (dårligt)	35	38	25	30
Tallet 2	20	13	17	11
Tallet 3	25	15	35	23
Tallet 4	9	15	10	16
Tallet 5 (godt)	11	20	14	20
I alt	100	101	101	100
N	382	87	382	74

Note: A-version: "Til sidst vil jeg bede Dem oplyse, hvad De mener om følgende organisationer ved at skrive et tal mellem 1 og 5. Tallet 1 betyder, at De synes meget dårligt om organisationen. Tallet 5 betyder, at De synes virkelig godt om organisationen: Danmarks Naturfredningsforening. Greenpeace. Landsforeningen af Arbejdsløse i Danmark" (svarkategorier: 1-5). B-version: "Hvad mener De om følgende tre foreninger? De bedes skrive et tal mellem 1 og 5. Tallet 1 betyder, at De synes meget dårligt om foreningen. Tallet 5 betyder, at De synes virkelig godt om foreningen: (samme foreninger)" (svarkategorier: 1-5, kender ikke, ingen mening). $P\delta = 0,011$; $P\varphi = 0,077$.

nitionseffekter (færre måleproblemer). Fortolkningen er analog med hensyn til spørgsmålet om muligheder for at påvirke sundhedsvæsenet, idet B-konteksten reducerer antallet af mulige betydningsudfald.

Andre inkongruenser knyttet til holdnings-spørgsmål kan forklares ved fokuseringseffekter (overførsel eller afsmitning af tidligere genskabt information), eventuelt i kombination med konsistenseffekter (overførsel som overensstemmende svar). Et eksempel er spørgsmålet om skattetryk: Når et generelt A-spørgsmål om skatternes højde placeres efter fem spørgsmål om sundhedssystem, offentlig børnepasning etc., giver de forudgående spørgsmål anledning til fokuseringseffekter, eventuelt i kombination med konsistenseffekter. Yderligere et eksempel på fokuserings- og konsistenseffekter er spørgsmålet om kulturelle tilbud. I B-versionen findes det spørgsmål efter spørgsmålet om skattetryk, mens A-versionen nævner kulturelle tilbud før skattetryk.

Andre konteksteffekter forklarer de af-dækkede inkongruenser med hensyn til motiver ved stemmeafgivelse ved folketingsvalg. Spørgsmålet om retfærdig fordeling nævnes først og dernæst samfundsøkonomi. Antagelig udløses både redundanseffekter (overførsel via ønske om ikke at gentage sig selv) og subtraktions-effekter (overførsel via fratrækning). Effekterne beror på, at nogle respondenter opfatter, at hensynet til samfundsøkonomien er et uddebatteret emne (redundans), mens andre respondenter undlader at gentage holdninger hertil (subtraktion). Effekterne er formodentlig oftest negative (flere måleproblemer).

Fortolkningerne peger også på konteksteffekter i tilknytning til kombinations-spørgsmål. Med hensyn til spørgsmålet om familiens økonomiske situation nu og for ét år siden udløses en række specifikke

inkongruenser, for eksempel blandt kvinder. I A-versionen handler det netop forudgående spørgsmål om regeringens politik og dens virkninger på familiens økonomi. Spørgsmålet findes ikke i B-versionen. Når A-respondenten stilles et spørgsmål om regeringsvirkninger på familiens økonomi og derpå besvarer et spørgsmål om økonomiske ændringer, er der risiko for fokuserings- og konsistenseffekter. Hvis respondenter er kritisk over for den nuværende regerings politik, åbner kritikken mulighed for en negativ vurdering af politikken gennemslag. Den negative vurdering får respondenter til at fokusere på en regerings politik, som det følgende spørgsmål ikke omtaler. Det afgivne svar kan tvinge respondenter til at besvare spørgsmålet om ændringer i familiens økonomi konsistent.

Endelig peger fortolkningerne på effekter i tilknytning til enkeltspørgsmål. Effekterne - registereffekter - er navnlig relevante ved fortolkning af svar på enkelte holdnings-spørgsmål. Eksempelvis kan svar på spørgsmålet om fremme af bestemte egenskaber hos børn forklares som først-effekt: I A-versionen nævnes egenskaben selvstændighed først. Fremrykningen af denne egenskab udløser markant flere A-svar af netop den type. I A-versionen nævnes hensyntagen til sidst med mindre A-tilslutning hertil. Om end først-effekter næppe er den eneste forklaring, sætter de sig også igennem ved besvarelse af spørgsmålene om opnåelse af høj social position samt om tilfredshed med dansk demokrati. Negative først-effekter virker sammen med andre aspekter af svarprocessen, herunder med udfyldelse af tomme pladser i spørgsmål.

Fra dekonstruktion til konstruktion

Med den hyppige samfundsvidenskabelige anvendelse af surveyemetoden *in mente* har artiklens påvisning af metodens markante

skrøbelighed et dekonstruktionsperspektiv: Er det videnskabeligt forsvarligt at anvende surveymetoden i politologisk og anden samfundsforskning, når den er så empirisk skrøbelig? Bør politologer og sociologer i højere grad rette opmærksomheden mod andre og muligvis bedre metoder?

Da politologer og sociologer fortsat har til opgave at afdække fænomener og holdningers udbredelse i den danske befolkning, er surveymetoden et uundværligt forskningsværktøj. Uden metoden ville betragtelige dele af empirisk politologi og sociologi forsvinde. Derfor har det forskningsprojekt, som artiklen baseres på, samtidig et konstruktionsperspektiv: I forlængelse af projektets tre faser - tekstanalyse, laboratorieinterview og split sample-eksperiment - er der udviklet nye metodestrategier for udarbejdelse af surveyspørgeskemaer. Forventeligt vil strategierne og deres implementering yde et bidrag til reduktion af surveymetodens skrøbelighed.³²

Strategierne - grundforskningsbaserede forslag til semantisk-kognitivt aflastende procedurer - tager skrøbeligheden *ad notam* og forudsætter, at skrøbeligheden ikke er metodeimmanent. Eksempelvis bør danske surveyforskere i højere grad gøre brug af ord med moderate semantiske felter, reducere antallet af tomme pladser i spørgsmål, anvende receptionsreducerende *probes* og svarkategorier, tilpasse spørgsmåls-helheder til arten af den hukommelse, som ønskes aktiveret, indtænke forekomst af kognitiv magelighed blandt danske respondenter ved konstruktion af spørgsmål og svarkategorier, anvende genskabelsesfremmende vink (for eksempel tidslige orienteringspunkter) samt forebygge negative konteksteffekter i såvel tematisk sammenhængende spørgeforløb som i enkeltspørgsmål. Endelig bør danske forskere, der gennemfører samfundsvidenskabelige surveyundersøgelser, iværksætte et sam-

arbejde med lingvister og hukommelsesforskere, som kan bidrage til reduktion af surveymetodens skrøbelighed. Et samarbejde mellem surveyforskere og statistikere eksisterer allerede, men som det sker i USA bør også danske surveyforskere åbne øjnene for fagdiscipliner, der kan medvirke til reduktion af måleproblemer i surveyundersøgelser.

Noter

1. Anden fase omfatter semantisk-kognitive laboratorieinterview med 32 informanter bopliedene i syv geografiske områder (Hovedstadsområdet, Ringsted-området, Møn, Odense-området, Århus-området, Esbjerg/Varde-området og Mors). Til brug ved gennemførelsen af de 32 interviews blev der udviklet en spørgeskema-prototype på grundlag af tekstanalyse af omtrent 50 danske spørgeskemaer. Hvert kvalitativt interview omfatter to faser optaget på bånd og udskrevet *in extenso* (1.000 sider). I den første fase med gængs surveyinterviewing besvarer informanten spørgsmålene i det prototypiske spørgeskema, mens anden fase er laboratorieinterviewing. I denne fase er metoden retrospektive tænke højt-interview, hvor informanten gør rede for, hvorledes pågældende forstod spørgsmål og rekonstruerede informationer.
2. A-version: "Hvor mange gange har De inden for det sidste år gjort noget af følgende: Været i teateret? Været til koncert?" B-version: "Hvis De prøver at tænke hver af de sidste 12 måneder igennem én for én, hvor mange gange har De så i den periode gjort noget af følgende: Været til teaterforestillinger? Været til klassiske, rytmiske eller andre koncerter?" (samme svarkategorier i A- og B-version).
3. A-version: "Hvor mange gange har De set TV inden for de sidste 2 uger?" B-version: "Hvis De tænker de sidste 14 dage igennem én for én, hvor mange gange har De så set dansk eller udenlandsk TV hjemme eller hos andre?" - efterfulgt af en *probe*: Nogle mennesker ser TV flere gange om dagen. De bedes oplyse det antal gange, De faktisk har set TV, ikke antal dage.
4. A-version: "Hvor mange gange har De været hos lægen inden for de sidste 12 måneder (bortset fra indlæggelser)?" B-version: "Hvis De

- tænker de sidste 12 måneder igennem én for én, hvor mange gange har De så i alt været hos egen læge, hos andre læger eller haft lægebesøg derhjemme (bortset fra indlæggelser på hospital)?” - efterfulgt af en *probe*: Andre læger er speciallæger, skadestuelæger o.l.
5. A-version: “Har De inden for det sidste år gjort noget for at opnå en bedre behandling af Dem selv eller Deres pårørende?” (svarkategorier: ja/nej). B-version: “Har De personlig inden for de sidste 12 måneder gjort noget for, at De eller nogen i Deres familie skulle opnå en bedre behandling af det offentlige sundhedsvæsen?” (fire initiativ-svarkategorier samt kategorien nej).
 6. A-version: “Hvornår gik De sidst til et møde om politik?” B-version: “Hvornår var De sidst til et politisk møde (med eller uden politikere)?” - efterfulgt af en *probe* med eksempler på politiske møder.
 7. A-version: “Hvor mange gange har De inden for de sidste 5 år skrevet under på underskriftindsamlinger eller deltaget i en offentlig demonstration?” (svarkategori: antal). B-version: “Hvor mange gange har De inden for de sidste 5 år skrevet under på politiske og andre underskriftindsamlinger eller været med i en offentlig, udendørs politisk eller anden demonstration?” (svarkategorier: antal, er ikke sikker, kan ikke huske).
 8. A-version: “Hvor mange forskellige skoler har De gået på i løbet af Deres skolegang?” B-version: samme spørgsmål - efterfulgt af en *probe*: Med skoler menes børnehaveklasse, folkeskole, privatskole, gymnasium, HF, HHX og HTX (svarkategori: antal).
 9. A-version: “Hvis De tænker på perioden fra De afsluttede Deres skoleuddannelse og frem til i dag, hvor længe har De da været i følgende erhvervsituationer: Under uddannelse? I arbejde? Arbejdsløs? Hjemmegående? Pensionist/ efterlønsmodtager? Andet?” B-version: “Hvis De prøver at huske hvert af årene fra De afsluttede Deres skolegang (folkeskole/privatskole, gymnasium, HF o.l.) og frem til i dag, hvor mange år har De så alt i alt gjort følgende: Været under uddannelse uden samtidig at have erhvervsarbejde? Været under uddannelse og samtidig haft erhvervsarbejde? Haft erhvervsarbejde uden samtidig at være under uddannelse? Været arbejdsløs med understøttelse eller bistandshjælp? Været hjemmegående husmoder eller husfader? Været pensionist/ efterlønsmodtager? Gjort andet?” - efterfulgt af *probes* samt af en additionskontrol (antal år fra afsluttet skolegang til interviewtidspunkt).
 10. A-version: “Hvor lang er/var Deres (sidste) normale ugentlige arbejdstid, inklusive eventuel bibeskæftigelse?” B-version: “Hvis De tænker på Deres faktiske arbejdstid, hvor lang er/var den så i gennemsnit pr. uge? De bedes medregne eventuelt overarbejde og lønnet bibeskæftigelse” (svarkategorier ens i A- og B-version: antal timer).
 11. A-version: “Hvor stor var Deres samlede personlige indkomst i 1995 brutto, dvs. før skat og eventuelle fradrag er trukket fra?” B-version: “Hvor stor var Deres egen personlige bruttoindkomst i 1995? De bedes medregne alle indkomster, for eksempel også renter, skattefrie indkomster og lignende” - efterfulgt af en *probe*, der forklarer begrebet bruttoindkomst (samme svarkategorier i A- og B-version).
 12. A-version: “Læser De skønlitterære bøger (romaner, noveller, digte)?” (svarkategorier: ja/nej). B-version: “Læser De romaner, novellesamlinger, eventyrsamlinger eller digtsamlinger (skønlitteratur)?” (svarkategorier: ja, ofte; ja, af og til; ja, men sjældent; nej, aldrig).
 13. A-version: “Diskuterer De ofte, sjældent eller aldrig politik med familie/venner/kolleger?” (placeret lige efter spørgsmål om folketingsvalg og politiske møder). B-version: “Hvor tit taler De med familie, venner eller kolleger om politiske spørgsmål?” - efterfulgt af en eksemplificerende *probe* (placeret i begyndelsen af en ny spørgeblok).
 14. A-version: “Angående sundhedsvæsenets behandling af Dem selv eller Deres pårørende, har De inden for de sidste 12 måneder været tilfreds eller utilfreds?” B-version: “Hvis De tænker på de sidste 12 måneder, har De så alt i alt været utilfreds eller tilfreds med det offentlige sundhedsvæsens behandling af Dem selv og Deres familie?” - efterfulgt af en *probe*, der præciserer *offentligt sundhedsvæsen* (svarkategorier: ens i A- og B-version, men reverserede).
 15. A-version: “Hvordan vurderer De i almindelighed Deres muligheder for at påvirke sundhedsvæsenets behandling af Dem selv eller Deres nære pårørende?” B-version: “Hvordan er Deres muligheder for at påvirke det offentlige sundhedsvæsens behandling af Dem selv eller af Deres familie?” - efterfulgt af en *probe*: F.eks. ved at tale med læger eller tandlæger, ved blot at være til stede eller ved skriftlig henvendelse.
 16. A-version: “Det offentlige sundhedssystem skal udbygges, så ventelister undgås” (den første af seks påstande, som respondenter skal tage stilling til). B-version: “Det offentlige sundhedssystem bør forbedres, så ventelister

- undgås" (den fjerde af seks påstande).
17. A-version: "Hvilken betydning har følgende hensyn for Dem selv, når De stemmer ved folketingsvalgene: Hensynet til en retfærdig fordeling i samfundet?" B-version: "I hvor høj grad tager De følgende hensyn i betragtning, når De stemmer ved folketingsvalg: Hensynet til en retfærdig fordeling i samfundet?" - efterfulgt af en normativ *probe*: F.eks. hensynet til en mere lige fordeling af samfundets goder.
 18. A-version: "Er De i det store og hele tilfreds, nogenlunde tilfreds, ikke særlig tilfreds eller utilfreds med den måde, demokratiet fungerer på i Danmark?" B-version: "Er De utilfreds eller tilfreds med den måde, det danske folkestyre fungerer på?" (reverserede svarkategorier samt tilføjelse af kategorierne *ved ikke/har ikke tænkt over det*).
 19. A-version: "Folkepensionen skal forbedres, så de ældre får bedre levevilkår" (den anden af seks påstande, som respondenten skal tage stilling til). B-version: "Folkepensionen bør være højere, så de ældre får bedre levevilkår" (den femte af seks påstande; tilføjelse af svarkategorierne *har ingen mening og forstår ikke påstanden*).
 20. A-version: "Det offentlige skal betale mere støtte til kulturelle tilbud" (den tredje af seks påstande). B-version: "Det offentlige bør betale mere til kulturelle tilbud" - efterfulgt af en *probe*: F.eks. biblioteker, beboerhuse, billedkunst eller musik (svarkategorier i B-version: tilføjelse af kategorierne *har ingen mening og forstår ikke påstanden*).
 21. A-version: "De offentlige børnepasningsordninger skal begrænses" (den fjerde af seks påstande). B-version: "Den offentlige børnepasning bør formindskes" - efterfulgt af en *probe*: F.eks. vuggestuer, børnehaver og fritidshjem (svarkategorier i B-version: *har ingen mening og forstår ikke påstanden tilføjet*).
 22. A-version: "Skatterne er blevet for høje, derfor må der skæres ned på det offentlige" (den sidste af seks påstande). B-version: samme påstand (den første af seks påstande).
 23. A-version: "Mener De, at foreninger og partier, der udbreder racediskriminerende (racistiske) synspunkter, bør være tilladt i Danmark?" B-version: *tilladt* substitueret med *forbudt* (samme svarkategorier i A- og B-version).
 24. A-version: "Mener De, at det offentlige bør yde mere hjælp til de dårligst stillede i Danmark?" B-version: "Mener De, at staten og kommunerne bør gøre mere for at forbedre de dårligst stillede vilkår i Danmark?" (samme svarkategorier i A- og B-version).
 25. A-version: "Hvor vigtigt mener De, at følgende forhold er, hvis man skal opnå en høj social position i samfundet: Begavelse? Uddannelse? Ens forældres sociale position? Gode forbindelser? Gode albuer? Flid og arbejdsomhed?" B-version: "Hvis nogen ønsker en høj social placering i Danmark, hvor vigtige er så følgende forhold?": samme svarkategorier som i A-version, men reverserede - samt tilføjelse af *samarbejdsevner* som det først nævnte forhold.
 26. A-version: "Her er en liste over egenskaber, som børn kan opmuntres til at lære hjemmefra. Hvilke tre egenskaber synes De er specielt vigtige?" (selvstændighed, tolerance, fantasi, velopdragenhed, sparsommelighed, ansvarsfølelse, lydighed, hensyntagen). B-version: "Her er en liste over egenskaber, som nogle forældre søger at lære deres børn. Hvilke tre egenskaber synes De, børn især bør lære af deres forældre?" (B-version: reverserede svarkategorier samt tilføjelse af *ved ikke/har ikke tænkt over det*).
 27. A-version: "Føler/følte De i almindelighed, at Deres arbejdsindsats værdsættes/blev værdsat af Deres nærmeste kolleger?" B-version: "Føler/følte De, at Deres arbejdsindsats for det meste påskønnes/blev påskønnet af dem, De arbejder/arbejdede mest sammen med?" - efterfulgt af en *probe*: Påskønnelse kan f.eks. være arbejdskammeraters skulderklap, hensyntagen, respekt for ens arbejde, interesse for ens arbejde o.l. (samme svarkategorier i A- og B-version).
 28. A-version: "Hvor ofte passer/passede følgende på Deres nuværende/sidste arbejde: Er/var det nødvendigt at arbejde meget hurtigt? Er/var det nødvendigt at arbejde meget koncentreret? Er/var det nødvendigt at arbejde meget hårdt? Kræver/krævede Deres job, at De tager/tog initiativer?" B-version: "Hvor tit passer/passede følgende på Deres nuværende/sidste arbejde: Skal/skulle De arbejde fysisk meget hårdt? Skal/skulle De arbejde meget hurtigt? Skal/skulle De arbejde meget koncentreret? Skal/skulle De tage initiativer?" - efterfulgt af *probes*, der eksemplificerer *hårdt, hurtigt, koncentreret og initiativ* (samme svarkategorier).
 29. A-version: "Føler De Dem frisk nok til at gennemføre det, De har lyst til at gøre?" (svarkategorier: altid/oft, af og til, sjældent/aldrig). B-version: "Føler De Dem kropsligt og psykisk (mentalt) stærk nok til at gøre det, De har lyst til?" (B-version: samme svarkategorier, men differentieret som fem kategorier).
 30. A-version: "Føler De Dem stresset i Deres dagligdag?" (altid/oft, af og til, sjældent/aldrig).

- B-version: "Nogle mennesker føler sig ud-kørte, overanstrengte eller nervøse. Hvor tit føler De Dem kropsligt eller psykisk anspændt i dagligdagen, f.eks. i arbejdet eller derhjemme?" (samme svarkategorier, men differencieret som fem kategorier i B-versionen).
31. A-version: "Er De interesseret i billedkunst (maleri, skulptur, akvarel mv.)?" (svarkategorier: ja/nej). B-version: "Er De optaget af billedkunst, f.eks. maleri, skulptur, grafik, akvarel eller lignende?" - efterfulgt af en eksemplificerende *probe* (B-svarkategorier: ja, ofte; ja, af og til; ja, men sjældent; nej, aldrig).
32. De udviklede metodestrategier er ikke denne artikels tema. En artikel om strategier for udarbejdelse af spørgeskemaer - "Det mindst ringe spørgeskema? Nye grundforskningsbaserede strategier for konstruktion af spørgeskemaer i samfundsvidenskabelige surveyundersøgelser" - forventes publiceret i *Dansk Sociologi*.

Litteratur

- Alwin, D.F. (1991). "Research on Survey Quality", *Sociological Methods and Research*, Vol. 20, No. 1, pp. 3-29.
- Belson, W.A. (1968). "Respondent Understanding of Survey Questions", *Polls*, Vol. 3, pp. 253-260.
- Belson, W.A. (1981). *The Design and Understanding of Survey Questions*, London: Gower.
- Bradburn, N.M. og S. Sudman (1979). *Improving Interview Method and Questionnaire Design*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Bradburn, N.M. og S. Sudman (1989). *Polls & Surveys: Understanding what they Tell Us*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Converse, J.M. og S. Presser (1986). *Survey Questions: Handcrafting the Standardized Questionnaire*, Beverly Hills.
- Fienberg, S.E. og J.M. Tanur (1989). "Combining Cognitive and Statistical Approaches to Survey Design", *Science*, Vol. 243, pp. 1017-1022.
- Groves, R.M. (1989). *Survey Errors and Survey Costs*, New York: John Wiley & Sons.
- Hippler, H-J. et al. (eds.) (1987). *Social Information Processing and Survey Methodology*, New York: Springer Verlag.
- Hippler, H-J. og N. Schwarz (1986). "Not Forbidding isn't Allowing", *Public Opinion Quarterly*, Vol. 50, No. 1, pp. 86-94.
- Jabine, T.B. et al. (eds.) (1984). *Cognitive Aspects of Survey Methodology: Building a Bridge Between Disciplines*, Washington: National Academy Press.
- Kalton, G. og H. Schuman (1982). "The Effect of the Question on Survey Responses: A Review", *Journal of the Royal Statistical Society, Series A*, Vol. 145, pp. 42-75.
- Krosnick, J.A. og D.F. Alwin (1987). "An Evaluation of a Cognitive Theory of Response Order Effects in Survey Measurement", *Public Opinion Quarterly*, Vol. 51, No. 2, pp. 201-219.
- Krosnick, J.A. (1991). "Response Strategies for Coping with the Cognitive Demands of Attitude Measures in Surveys", *Applied Cognitive Psychology*, Vol. 5, No. 2, pp. 213-236.
- Larsen, S.F. og J. Hermann (1977). "Social Status and Language Comprehension", *Scandinavian Journal of Psychology*, Vol. 15, pp. 161-168.
- Olsen, Henning (1995). "Tallenes talende tavshed. En kundskabsrejse om sprog og hukommelse i surveyundersøgelser", Rapport 95:1, København: Socialforskningsinstituttet.
- Schuman, H. og S. Presser (1977). "Question Wording as an Independent Variable in Survey Analysis", *Sociological Methods and Research*, Vol. 6, No. 2, pp. 151-170.
- Schuman, H. og S. Presser (1981). *Questions and Answers in Attitude Surveys*, New York: Academic Press.
- Schwarz, N. et al. (1991). "The Impact of Administration Mode on Response Effects in Survey Measurement", *Applied Cognitive Psychology*, Vol. 5, No. 3, pp. 357-371.
- Tanur, J. (1987). "Some Cognitive Aspects of Surveys", *Journal of Official Statistics*, Vol. 3, No. 4, pp. 465-475.
- Tanur, J.M. (ed.) (1992). *Questions about Questions*, New York: Russel Sage Foundation.
- Tourangeau, R. og K.A. Rasinski (1988). "Cognitive Processes Underlying Context Effects in Attitude Measurement", *Psychological Bulletin*, Vol. 103, pp. 299-314.

- B-version: "Nogle mennesker føler sig ud-kørte, overanstrengte eller nervøse. Hvor tit føler De Dem kropsligt eller psykisk anspændt i dagligdagen, f.eks. i arbejdet eller derhjemme?" (samme svarkategorier, men differentieret som fem kategorier i B-versionen).
31. A-version: "Er De interesseret i billedkunst (maleri, skulptur, akvarel mv.)?" (svarkategorier: ja/nej). B-version: "Er De optaget af billedkunst, f.eks. maleri, skulptur, grafik, akvarel eller lignende?" - efterfulgt af en eksemplificerende *probe* (B-svarkategorier: ja, ofte; ja, af og til; ja, men sjældent; nej, aldrig).
32. De udviklede metodestrategier er ikke denne artikels tema. En artikel om strategier for udarbejdelse af spørgeskemaer - "Det mindst ringe spørgeskema? Nye grundforskningsbaserede strategier for konstruktion af spørgeskemaer i samfundsvidenskabelige surveyundersøgelser" - forventes publiceret i *Dansk Sociologi*.

Litteratur

- Alwin, D.F. (1991). "Research on Survey Quality", *Sociological Methods and Research*, Vol. 20, No. 1, pp. 3-29.
- Belson, W.A. (1968). "Respondent Understanding of Survey Questions", *Polls*, Vol. 3, pp. 253-260.
- Belson, W.A. (1981). *The Design and Understanding of Survey Questions*, London: Gower.
- Bradburn, N.M. og S. Sudman (1979). *Improving Interview Method and Questionnaire Design*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Bradburn, N.M. og S. Sudman (1989). *Polls & Surveys: Understanding what they Tell Us*, San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Converse, J.M. og S. Presser (1986). *Survey Questions: Handcrafting the Standardized Questionnaire*, Beverly Hills.
- Fienberg, S.E. og J.M. Tanur (1989). "Combining Cognitive and Statistical Approaches to Survey Design", *Science*, Vol. 243, pp. 1017-1022.
- Groves, R.M. (1989). *Survey Errors and Survey Costs*, New York: John Wiley & Sons.
- Hippler, H-J. et al. (eds.) (1987). *Social Information Processing and Survey Methodology*, New York: Springer Verlag.
- Hippler, H-J. og N. Schwarz (1986). "Not Forbidding isn't Allowing", *Public Opinion Quarterly*, Vol. 50, No. 1, pp. 86-94.
- Jabine, T.B. et al. (eds.) (1984). *Cognitive Aspects of Survey Methodology: Building a Bridge Between Disciplines*, Washington: National Academy Press.
- Kalton, G. og H. Schuman (1982). "The Effect of the Question on Survey Responses: A Review", *Journal of the Royal Statistical Society, Series A*, Vol. 145, pp. 42-75.
- Krosnick, J.A. og D.F. Alwin (1987). "An Evaluation of a Cognitive Theory of Response Order Effects in Survey Measurement", *Public Opinion Quarterly*, Vol. 51, No. 2, pp. 201-219.
- Krosnick, J.A. (1991). "Response Strategies for Coping with the Cognitive Demands of Attitude Measures in Surveys", *Applied Cognitive Psychology*, Vol. 5, No. 2, pp. 213-236.
- Larsen, S.F. og J. Hermann (1977). "Social Status and Language Comprehension", *Scandinavian Journal of Psychology*, Vol. 15, pp. 161-168.
- Olsen, Henning (1995). "Tallenes talende tavshed. En kundskabsrejse om sprog og hukommelse i surveyundersøgelser", Rapport 95:1, København: Socialforskningsinstituttet.
- Schuman, H. og S. Presser (1977). "Question Wording as an Independent Variable in Survey Analysis", *Sociological Methods and Research*, Vol. 6, No. 2, pp. 151-170.
- Schuman, H. og S. Presser (1981). *Questions and Answers in Attitude Surveys*, New York: Academic Press.
- Schwarz, N. et al. (1991). "The Impact of Administration Mode on Response Effects in Survey Measurement", *Applied Cognitive Psychology*, Vol. 5, No. 3, pp. 357-371.
- Tanur, J. (1987). "Some Cognitive Aspects of Surveys", *Journal of Official Statistics*, Vol. 3, No. 4, pp. 465-475.
- Tanur, J.M. (ed.) (1992). *Questions about Questions*, New York: Russel Sage Foundation.
- Tourangeau, R. og K.A. Rasinski (1988). "Cognitive Processes Underlying Context Effects in Attitude Measurement", *Psychological Bulletin*, Vol. 103, pp. 299-314.